

Şəhər mühiti kontekstində məktəb və universitet məkanlarının psixoloji əhəmiyyəti

Selcan Hacıyeva 

Açar sözlər: *şəhər mühiti, təhsil müəssisələri, psixoloji inkişaf, motivasiya, akademik nəticə*

Keywords: *urban environment, educational institutions, psychological development, motivation, academic outcome*

Şəhər mühiti artıq yalnızca binalar, yollar, həmçinin maddi-texniki baza ilə məhdudlaşmır, müasir insan həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Paralel olaraq, insanların düşüncə tərzinə, emosiyalarına, həmçinin davranışlarına təsir edən mürəkkəb bir psixoloji sistem kimi formalaşır. Bu nöqteyi-nəzərdən universitet, eləcə də məktəb məkanları şəhər mühitinin ən duyarlı məsələlərindən hesab olunur. Belə ki, bu məkanlarda formalaşan psixoloji vəziyyət yalnızca bilik səviyyəsinə deyil, eyni zamanda insanın gələcək şəxsiyyətinə də təsirsiz ötüşmür. Şəhərdə yaşamağı belə qeyd edə bilərik ki, insan üçün həm imkan, bununla yanaşı, təzyiq deməkdir. Başqa nöqteyi-nəzərdən şəhər fərqli imkanlar təqdim edir — təhsil, inkişaf, həmçinin sosial əlaqələr.

Digər yanaşmadan isə səs-küy, sıxlıq kimi daimi hərəkətlər insanı yorur. Buna nümunə olaraq, daimi səs-küyə məruz qalan gənclərin diqqətinin daha tez dağıldığı müşahidə olunmuşdur (Evans, 2003, pp. 536–555).

Bu vəziyyət xüsusilə məktəblərdə özünü daha qabarıq şəkildə göstərir. Öyrənmə prosesinə birbaşa təsir edən səbəblərdən biri də şəhərin mərkəzində yerləşən bir məktəbdə dərs zamanı küçədən gələn səslerin şagirdin fikrini yayındırmasıdır. Məkanın önəmi böyükdür, çünki insanın psixoloji vəziyyətinə düşündüyümüzdən daha çox təsir edir. Bəzi məkanlar insanda rahatlıq yaradır; açıq, işıqlı, həmçinin geniş məkanlarda insan özünü daha sərbəst hiss edir. Bunun əksi olaraq, dar, eləcə də dolu məkanlar var ki, insanı sıxır, gərginlik yaradır. Bu fikir məkan psixologiyasında da qeyd olunur, göstərilir ki, fiziki mühit insan davranışının formalaşmasında aktiv rol oynayır (Evans, 2003, pp. 536–555). Nümunə deyə bilərik ki, işıq zəif düşən, yaxud əksinə, pəncərəsi olmayan sinif otağında oturan şagird daha tez yorulur, beləliklə, dərsə marağı azalır. Ancaq günəş işığı düşən, havalı, geniş otaqda eyni şagird, yaxud da tələbə daha aktiv ola bilər.

Məktəb atmosferi uşaqların həyatında çox böyük rola malikdir. Biz deyə bilərik ki, uşaq ilk dəfə geniş sosial münasibətləri burada yaşamağa başlayır. Bu fəaliyyət onun özünə olan münasibətini formalaşdırmağa kömək edir. Belə nümunə deyə bilərik: əgər məktəbdə müəllim uşağa anlayışla yanaşırsa, onu dinləyirsə, həmçinin səhv etməyə imkan verirsə, bu, uşaqda daha çox inam yaradır. Əks təqdirdə, yəni daim tənqid olunan, yaxud sıxışdırılan uşaq getdikcə qapanmağa başlayır. Bu düşüncə Bronfenbrenner-in nəzəriyyəsində də vurğulanır; məktəb uşağın inkişafında əsas mühitlərdən biri kimi göstərilir (Bronfenbrenner, 1979).

Digər yanaşmadan, məktəbdə yaranan sosial münasibətlər də çox önəmli rola malikdir. Uşaq dostları tərəfindən qəbul olunanda, yaxud hörmət gördükdə özünü daha dəyərli hiss edir. Amma əksi də ola bilər. Məsələn, sosial təcrid yaşayan uşaqda

özünəinam aşağı düşə bilər. Bu isə təkcə məktəb dövrü ilə məhdudlaşmır, gələcək həyatına da təsirsiz ötüşmür. Universitet mühitindən də danışa bilərik. Artıq bu, daha fərqli bir mərhələdir. Qeyd edə bilərik ki, insan yalnızca bilik almır, eyni zamanda kim olduğunu anlamağa çalışır. İnsan öz qərarlarını özü verir, həmçinin gələcəyi haqqında düşünür. Bu mərhələ həm inkişaf, eyni zamanda isə psixoloji təzyiq dövrüdür. Tələbələr tez-tez imtahan stressi, gələcək narahatlığı, eləcə də sosial müqayisə ilə üzləşməli olurlar. Tədqiqatlar göstərir ki, bu mərhələdə psixoloji gərginlik artdığı üçün dəstək sistemləri çox əhəmiyyət kəsb edir (Chickering, 1993). Şəhər universitetlərində bu proses daha da artır. Belə ki, sağlam rəqabət çoxdur, hər kəs daha yaxşısını etmək arzusundadır. Məsələn, böyük şəhərdə oxuyan tələbə özünü daim başqaları ilə müqayisə edə bilir, bu isə motivasiya ilə yanaşı, əksər hallarda narahatlıq da yaradır. Belə hallarda universitet daxilində sosial dəstək — dostlar, müəllimlər, həmçinin psixoloji xidmətlər — böyük rol oynayır.

Şəhər mühitində belə bir məsələdən də danışa bilərik. Daha doğrusu, tez-tez unudulan məsələlərdən biri də yaşıllığın roludur. Baxmayaraq ki, təbii mühit insanın psixoloji vəziyyətinə çox müsbət təsir edir. Tədqiqatlar göstərir ki, təbiətə yaxın olmaq stressi azaldır, diqqəti bərpa edir (Kaplan & Kaplan, 1989). Məsələn, ağacların olduğu bir universitet həyatında oturan tələbə daha rahat hiss edir, eləcə də dərslər və fikirlərinə diqqətini daha yaxşı cəmləyə bilir. Ancaq beton binalarla əhatə olunmuş mühitdə isə rahatlıq azalır, narahatlıqlar ön plana keçə bilər.

Bütün bu tədqiqatlar onu göstərir ki, məktəb, yaxud universitet məkanları təkcə təhsil üçün yaradılmış məkanlar deyil, eyni zamanda onlar insanın psixoloji inkişafını formalaşdıran

mühitlərdəndir. Bu atmosferin necə qurulması isə çox böyük fərq yarada bilər. İnsanın potensialını ortaya çıxarmağa kömək edən amil düzgün planlaşdırılmış, işıqlı, rahat, sosial baxımdan dəstəkləyici mühitdir. Azərbaycan maarifçiləri də məktəb mühitinin insan həyatındakı roluna yüksək önəm veriblər. Onlar təhsili təkcə bilik almaq vasitəsi kimi deyil, eyni zamanda insanın düşüncəsini, dünyagörüşünü formalaşdıran mühüm faktor kimi qiymətləndiriblər. Müasir dövrdə də məktəb və universitetlər yalnız bilik verən yer deyil, hətta deyə bilərik ki, insanın psixoloji inkişafını dəstəkləyən mühit olması vacib hesab olunur (Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası, 2013).

Məktəb mühiti şagirdin xarakterinin formalaşdığı əsas yerlərdən biridir. Sınıf otaqlarının vəziyyəti, müəllim–şagird münasibətləri, həmçinin məktəbdəki ümumi atmosfer şagirdin dərslərdə özünəinamına təsir edir. Universitetdə yaradılan psixoloji komfort tələbələrin, deyə bilərik ki, həm akademik nəticələrinə, həm də şəxsi inkişafına müsbət təsir göstərməsi danılmaz faktdır.

Nəticə kimi onu deyə bilərəm ki, şəhər mühiti kontekstində təhsil məkanlarının rolu düşündüyümüzədən daha böyük və geniş anlayışdır. Bu məkanların fiziki quruluşu, sosial mühiti, yerləşdiyi atmosfer birbaşa olaraq insanın emosiyalarına, davranışına, həmçinin uğuruna təsir edir. Əgər biz daha sağlam, özünə güvənən, eləcə də uğurlu gənclər yetişdirməyi görmək istəyiriksə, təhsil mühiti təkcə dərslər proqramı ilə yekunlaşmır, eyni zamanda psixoloji baxımdan da düzgün, aydın və anlaşıqlı qurulmalıdır. Məktəblər, universitetlər elə təşkil olunmalıdır ki, insan özünü orada rahat, təhlükəsiz, həmçinin güvəndə, yaxud dəyərli hiss etsin. Sadəcə bu vəziyyətdə təhsil həqiqətən effektiv

ola bilər, həmçinin insanın həyatına real müsbət təsir göstərə bilər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. (2013). *Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası*.
2. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.
3. Chickering, A. W. (1993). *Education and identity*. Jossey-Bass.
4. Evans, G. W. (2003). The built environment and mental health. *Journal of Urban Health*, 80(4), 536–555.
5. Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press.